

EWELINA WAŚKO-OWSIEJCZUK

ORCID ID: 0000-0002-9021-3100

*Demokracja – wybrane aspekty problemów definicyjnych
i argumentacyjnych*

Democracy – selected aspects of definitional and argumentative problems

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł jest przeglądem głównych problemów definicyjnych i argumentacyjnych debaty nad demokracją. W pracy przedstawiono złożoność pojęcia demokracji oraz analizie poddano główne argumenty w dyskusji na temat fundamentalnych zasad, na których opierają swoją działalność współczesne państwa. Odwołano się ponadto do wskaźników jakości demokracji, w oparciu o najnowsze raporty Freedom House: „Freedom in the world 2022” oraz Economist Group: „Democracy Index 2021”, które służą określeniu poziomu demokracji w poszczególnych państwach, pokazując jednocześnie postępujące tendencje odwrotu od demokracji w różnych regionach na świecie. Celem artykułu było usystematyzowanie wiedzy w obszarze głównych problemów definicyjnych i argumentacyjnych debaty nad demokracją i zasadami demokratycznymi. Potwierdzając jednocześnie tezę, że ustroj polityczny danego państwa jest demokratyczny w takim stopniu, w jakim realizowane są w nim fundamentalne zasady charakterystyczne dla krajów demokratycznych w postaci: suwerenności narodu, pluralizmu politycznego, podziału władzy i zasady państwa prawa. Przy czym w XXI wieku możemy zaobserwować nasilenie niebezpiecznego trendu – instrumentalnego podejścia do stosowania zasad demokratycznych oraz nadużywania słowa demokracja, które stało się użytecznym hasłem pomagającym realizować interesy polityczne i gospodarcze.

Słowa kluczowe: demokracja, demokratyzacja, zasady demokratyczne, wskaźniki jakości demokracji

WSTĘP

Globalne rozprzestrzenianie się demokracji było jednym z najbardziej znaczących przemian w polityce międzynarodowej XX wieku. Postępujące tendencje demokratyczne na świecie, które można było zaobserwować w tym okresie, wskazywały, że demokracja stała się niemal politycznym złotym standardem. Społeczność międzynarodowa zaczęła postrzegać demokrację jako najbardziej odpowiedni i uzasadniony typ ustroju politycznego¹, czego wyrazem był wzrost liczby państw demokratycznych na świecie. Od 2014 r. ponad połowa państw świata ma ustrój demokratyczny [Bush 2015: 3]. Sygnalizowało to głęboką zmianę w stosunkach pomiędzy rządem i społeczeństwem. Alternatywy dla demokracji zaczęły tracić przy tym legitymację w środowisku międzynarodowym. Upadek Związku Radzieckiego i rozpoczęta „trzecia fala” demokracji² jeszcze bardziej umocniły demokrację, zwiastując jej triumf nad innymi typami ustroju politycznego państwa. Pojawił się wówczas ogólnoświatowy trend demokracji³, który w dużej mierze był spowodowany presją międzynarodową ze strony globalnych aktorów. Demokrację zaczęto przy tym postrzegać nie tylko jako korzyść samą w sobie, ale również jako środek realizacji innych celów politycznych [Tansey 2009: 22 i nast.; Zięba 2018: 153 i nast.].

Szukając odpowiedzi na pytanie, dlaczego ustrój demokratyczny stał się dominujący we współczesnym świecie, przytacza się trzy główne powody: ekspansję światowego kapitalizmu; postępującą globalizację oraz rozwój środków masowego przekazu i komunikacji. Rosnąca liczba międzynarodowych kontaktów kulturalnych, które przyniosła globalizacja, pobudziła ruchy demokratyczne w wielu państwach. Postęp technologiczny i nasilające się procesy globalizacyjne spowodowały „skurczenie świata”. I co za tym idzie – informacje o demokratycznych rewolucjach w jed-

¹ Polityka państw zachodnich oparta na liberalno-idealistycznej ideologii zakłada przy tym, że wartości leżące u jej podstaw powinny być akceptowane przez inne kraje ze względu na to, że u podstaw trwałego pokoju leży demokratyczny ustrój, respektowanie praw człowieka oraz gospodarka rynkowa. Zob. Zięba [2017: 71–73]; zob. również: Kuźniar [1990].

² Trzy fale demokracji przeplatają okresy odwrotu od demokracji, kiedy to w niektórych państwach przywrócono rządy niedemokratyczne. Pierwsza fala demokracji, zdaniem Huntingtona, przypada na lata 1828–1926, mając korzenie w rewolucjach – amerykańskiej i francuskiej. Następnie wystąpiła fala odwrotu od demokracji (lata 1922–1942) – okres rządów autorytarnych i totalitarnych. Nastąpił wówczas wzrost znaczenia ideologii komunistycznych, faszystowskich i militarystycznych. Druga fala demokracji miała miejsce w latach 1943–1962, podczas kiedy okupacja państw (Włoch, Austrii, Japonii i Korei) przez siły zachodnich aliantów Niemiec Zachodnich pobudziła powstawanie instytucji demokratycznych. Druga fala odwrotu od demokracji przypada na lata 1958–1975, kiedy to zmiany systemowe zaczęły przybierać autorytarne formy, np. w Ameryce Łacińskiej. Trzecia fala demokracji rozpoczęła się, zdaniem Huntingtona, w roku 1974 zamachem stanu w Lizbonie, który stanowił początek ruchu w kierunku demokracji o ogólnoświatowym zasięgu. Zob. Huntington [1995: 13–35].

³ Demokracja pociąga za sobą nie tylko przejście formalne z ustroju autorytarnego do demokracji, ale również konsolidację tego ustroju politycznego. Jak słusznie podkreśla Gene Sharp, „upadek reżimu autorytarnego nie oznacza narodzin utopii, a raczej stwarza korzystne warunki dla wyczerpanej pracy i długofalowych wysiłków na rzecz budowania bardziej sprawiedliwych relacji społecznych, gospodarczych i politycznych, w których nie ma miejsca na niesprawiedliwość i represje”. Zob. Sharp [2013: 13].

nym kraju szybko rozprzestrzeniały się wśród innych, mobilizując niejednokrotnie kolejne społeczności do podejmowania prodemokratycznych działań. Współcześnie potężną siłą demokracji/demokratyzacji jest internet, który służy m.in. do szybkiego przekazywania wiadomości, rozpowszechniania idei czy też komunikowania się⁴. Wskazana przez Klausa Schwaba czwarta rewolucja przemysłowa⁵ przyniosła rozszerzone przez internet bezpośrednie uczestnictwo⁶. Nie oznacza to, że internet jest wykorzystywany wyłącznie do pozytywnej mobilizacji społeczeństwa, ale również do manipulacji, dezinformacji i rozpowszechniania *fake newsów*, które mogą mieć bardzo negatywne skutki⁷. Warto w tym miejscu wspomnieć również o procesach mediatyzacji polityki, które miały ogromny wpływ na rozumienie pojęcia demokracji [Oniszczyk 2011; Sasińska-Klas 2014] ze względu na to, że media zaczęły odgrywać coraz większą rolę w życiu politycznym, wpływając na to, jak społeczeństwo odbiera politykę, kreując postrzeganie polityków, nadając danym tematom/wydarzeniom rangę typu ważne/nieważne.

Ważną rolę w procesach demokratyzacji wielu państw odegrały organizacje międzynarodowe, takie jak Unia Europejska [Zajac 2010: 211 i nast.] czy Organizacja Narodów Zjednoczonych, kładąc nacisk na niedemokratyczne reżimy, aby przeprowadziły transformację ustroju, dysponując przy tym narzędziami w postaci nagród i kar, np. embarga na handel poszczególnymi produktami czy też udzielaniem pożyczek na rozwój gospodarczy. Ekspansja światowego kapitalizmu również stanowiła bodziec motywujący do transformacji systemowej. Pomimo że rządy autorytarne współpracują z korporacjami międzynarodowymi, to jednak biznesmeni preferują ustrój demokratyczny, głównie ze względu na to, że jest bardziej stabilny i przewidywalny, co daje większe szanse na maksymalizację zysków⁸.

W poszczególnych okresach historycznych różnie interpretowano definicję demokracji, debatowano na temat jej ujęć, form, odmian czy modeli⁹. Celem artykułu

⁴ Internet odegrał znaczącą rolę np. w „arabskiej wiosnie”, umożliwiając komunikację i organizowanie się protestujących przeciw autorytarnej władzy, łamaniu praw człowieka, biedzie i bezrobociu. Szerzej zob. Wolfsfeld, Segev, Sheaffer [2013: 115–137].

⁵ Czwarta rewolucja przemysłowa – cyfrowa, w opinii K. Schwaba charakteryzuje się połączeniem technologii zacierających granice między sferą fizyczną, cyfrową i biologiczną. Zob. Schwab [2016]. W praktyce oznacza to, że np. w sferze społecznej zachodzą liczne zmiany, m.in. sposobów komunikacji, wyrażania i przekazywania informacji, co wpływa na przekształcanie np. rządów i instytucji.

⁶ Nie oznacza to, że nie ma negatywnych skutków tych procesów. Podkreśla się, że od 2016 r. sondaże zarejestrowały wzrost nacjonalizmu, ksenofobii i jawnego rasizmu, a także rosnącą wrogość wobec globalnych instytucji i ponadnarodowych bloków, takich jak Unia Europejska. Zob. Sparrow [2017].

⁷ Za przykład może posłużyć mobilizacja zwolenników Donalda Trumpa, którzy przeprowadzili szturm na Kapitol 6 stycznia 2021 r.

⁸ Nie zawsze siła globalizacji jest na tyle skuteczna, aby zapoczątkować transformację ustroju, czego przykładem są chociażby współczesne Chiny, których władze, obawiając się utracić autorytarny system władzy, wprowadziły np. ograniczenia w dostępie obywateli do internetu. Zob. Giddens [2006: 854–855].

⁹ Zagadnienie demokracji zostało przestudiowane na setki sposobów, a literatura na jej temat jest ogromna. Na ten temat pisali m.in. Alford, Friedland [1985]; Banaszak [2004]; Ceaser [1992]; Dahl [1982]; Fishkin [1991]; Ishiyama [2012]; Morlino [2012]; Pridham [1995]; Przeworski, Alvarez, Cheibub, Limongi

jest pokazanie, w jaki sposób pojmowanie demokracji rozwijało się w odniesieniu do ważnych historycznych kroków milowych w poszerzaniu praw wyborczych poszczególnych grup społecznych, jak również wskazanie fundamentalnych zasad, na których opierają swoją działalność współczesne państwa demokratyczne. Ważne jest przy tym pokazanie głównych problemów definicyjnych i argumentacyjnych debaty nad demokracją i zasadami demokratycznymi. Na tych elementach skupiają się dwie pierwsze części niniejszego artykułu. Z kolei w trzeciej, ostatniej, przedstawiono wskaźniki jakości demokracji, które wykorzystuje się do określania poziomu demokracji w poszczególnych państwach. Kluczowa przy tym była analiza najnowszych raportów Freedom House: „Freedom in the world 2022” oraz Economist Group: „Democracy Index 2021”, które przedstawiają nie tylko stan demokracji w poszczególnych państwach, ale również pokazują tendencje świadczące o postępującej erozji ustroju demokratycznego na świecie.

RÓŻNE INTERPRETACJE POJĘCIA DEMOKRACJA

Na wstępie należy podkreślić, że nie istnieje jedna powszechnie uznawana i wyjątknie poprawna definicja demokracji. W literaturze przedmiotu możemy doszukać się jej różnych interpretacji¹⁰. Słowo demokracja wywodzi się z greckiego zwrotu *demos* (lud) i *kratos* (władza), a zatem jest to władza (rządy) ludu. Etymologiczna próba zdefiniowania demokracji jest z pewnością niewystarczająca, ponieważ jest w dużej mierze niejednoznaczna i otwarta na bardzo różne interpretacje. Idąc krok dalej za byłym prezydentem USA Abrahamem Lincolnem definicję tę można rozbudować: „rządy ludu, przez lud i dla ludu”. Należy doprecyzować, że władza w tym ustroju politycznym nie należy do monarchy czy arystokracji, lecz do ludu. Jednak nadal definicja demokracji wydaje się być okrojona, bo co to znaczy rządy ludu? Kim jest lud? Na kartach historii zapisały się przykłady, kiedy jako lud rozumiano rządy tylko: wszystkich mężczyzn; bogatych; białych; wykształconych czy też dorosłych kobiet i mężczyzn¹¹. I w tym zakresie doprecyzowano definicję, wskazując, że władza ludu nie odnosi się do wąskiej grupy osób, lecz do większości¹². Klasyczna definicja demokracji odnosi się do instytucjonalnego porozumienia umożliwiającego podejmowanie decyzji politycznych przez wybranych w wyborach reprezentantów,

[2000]; Przeworski [2010]; Reynolds [2002]; Sartori [1994]; Schumpeter [2003]; Sørensen [2008]; Stankiewicz [2010]; Tilly [2007].

¹⁰ Różne sposoby definiowania demokracji przedstawia np. Antoszewski [2016].

¹¹ Począwszy od roku 1870, można było zauważyć postępujący trend obejmujący większość państw, w postaci rozszerzania praw do głosowania i obniżania poziomu cenzusów wyborczych. Wpływ na to miała m.in. rosnąca rola parlamentów i kształtowanie się partii politycznych. Szerzej na ten temat zob. Giddens [2006: 848]. Robert Dahl pisał o mocnej zasadzie równości, zgodnie z którą istotna większość dorosłych ma odpowiednie kwalifikacje, by rządzić samymi sobą. Szerzej zob. Dahl [1995: 139 i nast.].

¹² Jak wskazuje Alexis de Tocqueville, „pogląd, że cały lud ma prawo do udziału w rządach, ostatecznie przenika do umysłów” [de Tocqueville 1994: 178; zob. również: Katz 1997; Held 1996].

realizujących wolę wyborców w oparciu o dobro wspólne [Schumpeter 2003: 250]. Definicja ta również jest niewystarczająco sprecyzowana, głównie ze względu na fakt, że trudno jest jednoznacznie określić, czym jest dobro wspólne, które wszyscy mogliby uzgodnić lub osiągnąć porozumienie siłą racjonalnych argumentów. Nie zapominając, że dobro wspólne może być różnie interpretowane przez różnych ludzi. Podobne wątpliwości budzi kwestia woli wyborców, na jakim etapie rządzenia i w jakim zakresie powinna być realizowana i czy w ogóle możliwy jest konsensus pomiędzy grupami reprezentującymi różne interesy [Schumpeter 2003: 251]. Minimalistyczne definicje demokracji kładą nacisk przede wszystkim na proces przeprowadzania samych wyborów, co zdaniem niektórych badaczy jest niewystarczające ze względu na pomijanie kwestii „jakości” demokracji. Bez zadbania m.in. o to, żeby proces decyzyjny nie zachodził poza kontrolą wybieranych przedstawicieli, może zaistnieć pseudodemokracja¹³ [Diamond 2003: 33–37].

Pomimo że o demokracji dyskutuje się od około dwóch i pół tysiąca lat, to jak słusznie wskazuje amerykański politolog Robert Dahl, nie doprowadziło to do osiągnięcia konsensusu co do fundamentalnych kwestii z nią związanych. Tym samym w różnych okresach historycznych i państwach demokracja oznaczała różne rzeczy dla różnych ludzi, przybierając jednocześnie odmienne formy. Wpływ na kształt demokracji w danych krajach ma wiele czynników, m.in. specyfika społeczności lokalnych, czy zmieniające się obyczaje i prawa. Chociaż pod koniec pierwszej wojny światowej wiele ówczesnych państw mogło poszczycić się ustrojem demokratycznym, to jednocześnie więcej niż połowa dorosłych (kobiet) nie posiadała pełnych praw obywatelskich [Dahl 2000: 5–9]. Do połowy lat 90. XX wieku w dyskursie naukowym dominowało przekonanie, że ustrój demokratyczny oznacza liberalną demokrację, która opiera się na przeprowadzaniu wyborów, istnieniu wielopartyjnego systemu politycznego i zestawu procedur dla rządu. Tymczasem przeprowadzenie wyborów czy utworzenie partii politycznych nie gwarantuje realizacji kluczowych wolności i praw demokratycznych, takich jak tolerancja, równość wobec prawa, respektowanie swobód obywatelskich. Co i za tym idzie definiowanie demokracji przez oznaki liberalizmu jest niewystarczające. Niektórzy badacze dowodzą, że podstawowe znaczenie demokracji jest prostsze niż pozornie może się wydawać i oznacza „sposób podejmowania decyzji w sprawie wiążących zasad politycznych, nad którymi obywatele sprawują kontrolę” [Grugel 2002: 6].

Współcześnie demokrację nierozzerwalnie kojarzy się z gwarancją potencjalnego prawa głosu każdemu dorosłemu obywatelowi. Jest to zatem ustrój polityczny „zapewniający równość polityczną, ochronę wolności i swobód obywatelskich, dbałość o potrzeby obywateli [...] warunki dla ich rozwoju i podejmowania skutecznych decyzji uwzględniających interesy wszystkich” [Januszek 2007: 7–8]. Jednym z kluczowych wymogów ustroju demokratycznego jest zapewnienie opozycji możliwości

¹³ Szerzej na temat interpretacji pojęcia demokracja w różnych okresach historycznych zob. Møller, Skaaning [2013: 3–5].

działania, w tym konkurowania i wygrywania w wyborach. Niektórzy badacze podkreślają, że demokracja to nie tylko zasady obowiązujące w danym państwie, ale również wartości. Jak wskazuje Georges Burdeau, „demokracja jest dzisiaj filozofią, sposobem życia, religią i, nieomal dodatkowo, formą rządu” [Burdeau 1956: 9]. „Wraz z pojawieniem się nowoczesnej demokracji mamy do czynienia z nową polityczną formą społeczeństwa, której wyjątkowość bierze się z połączenia dwóch odmiennych tradycji – liberalnej – opartej na rządach prawa, obronie praw człowieka, szacunku dla indywidualnej wolności oraz tradycji demokratycznej, której głównymi zasadami są równość, tożsamość rządzących i rządzonych oraz władza ludu” [Mouffe 2005: 22–23]. Warto podkreślić, że demokrację można rozumieć w dwojaki sposób: w wąskim znaczeniu jako typ ustroju (pewną formę konstytuowania się ciała politycznego), w którym władza należy do całego społeczeństwa lub w szerokim znaczeniu jako pewną technikę rządzenia [Agamben 2012: 9 i nast.]: „określenie funkcjonalności całego systemu demokratycznego, który niesie z sobą równość, sprawiedliwość i wolność” [Król 1989: 5]. Zapewnienie podstawowych swobód obywatelskich powinno przy tym gwarantować, że proces demokratyczny jest otwarty, wolny od represji i umożliwia obywatelom świadome i autonomiczne uczestnictwo [Rakner, Menocal, Fritz 2007: 6]. Postrzeganie demokracji w jej szerszym aspekcie, nie tylko jako typ ustroju, ale również jako realizację podstawowych zasad demokratycznych niezbędnych dla spójności i funkcjonalności tego ustroju, będzie wyjściowe dla niniejszych rozważań.

Nie sposób nie zgodzić się ze stwierdzeniem Arystotelesa, który w swoim dziele *Polityka* wskazywał na bardzo skomplikowany charakter demokracji [Arystoteles 2006]. Starożytnemu filozofowi wtóruje polski socjolog Henryk Januszek, podkreślając, że demokracja jest pełna sprzeczności i wszystko w niej jest nieprzejrzyste oraz wieloznaczne, a sam człowiek stanowi źródło nieustannych zagrożeń dla spójności ustroju demokratycznego, bo to ludzie ustanawiają prawo, sami je zmieniają, łamią lub obalają. Pod przykrywką szerzenia wartości demokratycznych mogą być realizowane chociażby partykularne interesy uprzywilejowanych grup społecznych, może dochodzić do nadużycia władzy (np. korupcji, nepotyzmu). Z tego względu w dyskusji o demokracji obok jej zagorzałych zwolenników znajdują się również jej zdecydowani przeciwnicy, którzy powołując się na Platona, twierdzą, że demokracja jest najgorszym ustrojem z możliwych [Januszek 2007: 8]. Faktem jest, że ustrój demokratyczny nie jest wolny od wad i nie stanowi antidotum na wszystkie konflikty społeczne czy nadużycia władzy. Demokrację tworzą ludzie, bez respektowania zasad prawnych i moralnych każdy ustrój polityczny będzie ułomny. Chociaż demokracji daleko jest do doskonałości, to jak słusznie wskazał Winston Churchill lepszemu ustroju do tej pory nie wynaleziono. Słowa te wypowiedziane ponad pół wieku temu dziś nadal są aktualne, podobnie jak stwierdzenie Robertha Dahla, że demokracja nie została odkryta raz na zawsze i dla wszystkich [Dahl 2000: 14]. Amerykański politolog wymienia przy tym zalety demokracji jako ustroju politycznego, do których zalicza: zapobieganie tyranii; ochrona podstawowych praw, interesów i wolności oso-

bistych obywateli; promowanie samostanowienia; zapewnienie możliwości dla bycia odpowiedzialnym moralnie; dążenie do rozwoju człowieka; sprzyjanie wysokiemu stopniowi równości politycznej; promowanie pokoju i dobrobytu [Dahl 2000: 46–59].

DEBATA NA TEMAT ZASAD DEMOKRATYCZNYCH

Postrzeżenie demokracji w jej szerszym aspekcie zakłada, że ustrój polityczny danego państwa jest demokratyczny w takim stopniu, w jakim realizowane są w nim fundamentalne zasady charakterystyczne dla krajów demokratycznych. Nie wystarczy zatem odpowiedzenie na pytanie, czym jest demokracja, ale również „w jakim stopniu jest ona obecna w konkretnym systemie politycznym” [Antoszewski, Herbut 2001: 19]. Jak podkreślił Giovanni Sartori, „demokracja istnieje jedynie w takim stopniu, w jakim kreuja ją ideały i wartości” [Sartori 1994: 21]. Wprowadzenie ustroju demokratycznego na mocy konstytucji, przeprowadzenie m.in. wyborów, wybranie prezydenta, reprezentantów w parlamencie, wyłonienie rządu, instytucji sądowniczych wcale nie musi oznaczać, że w danym kraju jest demokracja. Dopiero realizacja zasad demokratycznych w danym państwie umożliwia odróżnienie ustroju demokratycznego od autorytarnego. Warto przy tym podkreślić, że tak jak w przypadku wielu różnych interpretacji dotyczących samej definicji demokracji podobne dylematy napotkamy przy próbie sformułowania zasad, określanych również filarami demokracji. W literaturze podmiotu znajdziemy zarówno zwolenników minimalistycznych koncepcji, którzy wskazują, że „wymaganym minimum przez rządy demokratyczne jest sprawowanie władzy przez lud lub jego reprezentantów, wybieranych na podstawie powszechnego prawa wyborczego” [Ferejohn, Pasquino 2010: 235]. Czy też zwolenników szerszego ujęcia zasad, które muszą spełnić państwa, aby uzyskać miano demokratycznych. Zalicza się do nich: „1) rzeczywiste uczestnictwo – wszyscy członkowie muszą mieć równe oraz rzeczywiste możliwości przedstawienia swoich poglądów na dany temat innym członkom; 2) równe prawo głosu – każdy członek musi mieć równą i rzeczywistą możliwość głosowania i wszystkie głosy muszą być traktowane tak samo; 3) oświecone rozumienie – każdy człowiek musi mieć równe i rzeczywiste możliwości poinformowania się o różnych możliwych decyzjach i ich prawdopodobnych konsekwencjach; 4) nadzór nad podejmowanymi zadaniami – członkowie muszą mieć możliwość decydowania, w jakiej formie i jakie zadania będą podejmowane; 5) inkluzja dorosłych – wszyscy, lub niemal wszyscy, stale mieszkający na danym terenie muszą dysponować pełnymi prawami obywatelskimi” [Dahl 2000: 39–40]; „6) wybieralni urzędnicy są wybierani i usuwani w sposób pokojowy w wyniku częstych, uczciwych i wolnych wyborów, podczas których siła i przymus są nieobecne lub w znacznym stopniu ograniczone; 7) praktycznie wszyscy dorośli posiadają prawo do głosowania i większość dorosłych ma także prawo do bycia wybranym na urzędy publiczne; 8) obywatele mają prawo do wolności słowa, w tym do krytyki i przeciwstawiania się partiom lub przywódcom

sprawującym najwyższe urzędy państwowe; 9) obywatele mają dostęp oraz prawo dostępu do źródeł informacji, które nie mogą stanowić wyłącznej własności rządu ani żadnej innej określonej grupy; 10) posiadają prawo do tworzenia i do wstępowania do organizacji politycznych, w tym partii politycznych i grup interesu” [Dahl, Stinebrickner 2007: 127–129].

Niektórzy badacze wskazują potrzebę bardziej szczegółowego formułowania kryteriów, dodając m.in. metody pokojowe jako wyłączne formy rozstrzygnięcia konfliktów; wyrzeczenie się przez siły polityczne przemocy jako sposobu realizacji interesów; przestrzeganie przez wszystkie organy państwa ładu konstytucyjnego; respektowanie praw mniejszości narodowych i religijnych; niezależność sądów [Wiatr 1999: 121–123; Ishiyama 2012: 28 i nast.].

Tocząca się współcześnie w literaturze przedmiotu dyskusja na temat pojmowania demokracji i zasad demokratycznych stawia wiele pytań, jak chociażby czy powinniśmy odwoływać się dziś do pojęć uniwersalnych, zasad/wartości nienegocjowalnych (np. arystotelesowska koncepcja toposów¹⁴)? Odpowiedź twierdząca na powyższe pytanie umożliwi wypracowanie płaszczyzny spotkania w debacie dotyczącej rozumienia terminologii. Co i za tym idzie, bazując na wersji rozszerzonej, łącząc niektóre zasady w jeden punkt¹⁵, można wyodrębnić cztery fundamentalne zasady, na których opierają swoją działalność współczesne państwa demokratyczne:

- 1) zasada suwerenności narodu – odnosi się do niezależności władzy państwowej zarówno na poziomie zewnętrznym od władzy innych podmiotów stosunków międzynarodowych (w tym organizacji międzynarodowych czy innych państw), jak i wewnętrznym wiążącej się ze zwierzchnią, uprzywilejowaną pozycją wobec wszystkich podmiotów politycznych działających w danym państwie. We współczesnej demokracji władza państwowa pochodzi od narodu, a powszechne prawo wyborcze, które nierozzerwalnie jest związane z pojęciem suwerenności narodu, przyznaje każdemu obywatelowi udział w tej władzy. Demokratyczne prawo wyborcze stanowi środek wyrażania preferencji obywateli, którzy mogą sprawować władzę bezpośrednio (np. przez inicjatywę ludową, weto ludowe czy referendum, współdecydując wraz z organami państwa w ramach procesu rządzenia) bądź pośrednio (wybierając w uczciwych, wolnych i odbywających się regularnie wyborach przedstawicieli sprawujących władzę). Warto zaznaczyć, że z zasady suwerenności wynika zasada przedstawicielstwa, opierająca się na tzw. fikcji prawnej reprezentacji, która przypisuje wolę reprezentantów samemu narodowi. Tym

¹⁴ W tym znaczeniu uniwersalna definicja demokracji i zasad demokratycznych ma charakter oczywisty, bez potrzeby udowadniania. Służą one jako przesłanki rozumowania i jako baza w argumentacji. Por.: Leśniczak [2022: 177]. Pytaniem otwartym pozostaje, które argumenty uwzględnić w debacie, czy opierać się na wąskim „zestawie” czy przyjmując szerszą perspektywę? Czy wyznacznikiem powinno być postrzeganie demokracji w ramach tzw. cywilizacji zachodniej? Por.: Kobyliński [2015: 75].

¹⁵ Np. zasadę suwerenności narodu z zasadą przedstawicielstwa, czy też zasadę państwa prawa z zasadą gwarancji praw i wolności obywatelskich.

samym wola suwerena znajduje swój wyraz w decyzjach podejmowanych przez organy przedstawicielskie [Bichta, Podolak, Żmigrodzki 2009: 27–28; Wojtaszczyk 2000: 15–23; Dahl, Stinebrickner 2007: 127–128; Iqbal Dar, Sayed 2017: 8–12];

- 2) zasada pluralizmu politycznego – zakłada, że do legalnej, sprawiedliwej, równorzędnej walki (konkurencji) o zdobycie lub utrzymanie władzy państwowej zostają dopuszczone ugrupowania zróżnicowane pod względem ideologiczno-programowym. Co z jednej strony ma zabezpieczać obywateli przed zbyt dużą centralizacją władzy, z drugiej pozwala na wyrażenie różnorodnych interesów i poglądów w społeczeństwie. Kluczowym przejawem pluralizmu jest legalność i swoboda działania opozycji, uznanie wielości i równości partii. Wyklucza się tym samym funkcjonowanie systemu jednopartyjnego, który jest charakterystyczny dla rządów autorytarnych. Uznawszy demokratyczną rolę partii politycznych, wprowadza się jednocześnie wymogi dotyczące jakości systemu partyjnego, zakazując chociażby powstawania i działania partii szerzących, np. hasła rasistowskie czy faszystowskie [Antoszewski 1998: 14–15; Bichta, Podolak, Żmigrodzki 2009: 30–31; Wojtaszczyk 2000: 23–24; Bellamy 1999: 12 i nast.];
- 3) zasada podziału władzy – rozdziela pomiędzy odrębne organy państwowe podstawowe funkcje państwa: legislacyjną (stanowienia ustaw), egzekutywną (stosowania ustaw) oraz jurysdykcyjną (rozstrzygania sporów) jako zabezpieczenie przed degenerującą koncentracją władzy w „jednych rękach”. Nie jest to jednak absolutna separacja władzy, a raczej główny kierunek działalności danego organu. Ścisłe realizowanie zasady podziału władzy jest bardzo trudne, w większości współczesnych systemów politycznych parlamentarna większość i rząd tworzą jedność. Linia podziału przebiega zazwyczaj pomiędzy rządem i parlamentarną większością po jednej stronie i opozycją parlamentarną po drugiej stronie. Parlament przy tym spełnia cztery funkcje, oprócz ustawodawczej wykonuje również funkcję kontrolną wobec rządów (np. przez działalność komisji parlamentarnych, wotum nieufności); funkcję legitymizacyjną, która polega na nadawaniu mocy prawnej projektom aktów normatywnych powstających poza parlamentem oraz funkcję arbitrażową, która sprowadza się do ścierania się różnorodnych interesów społecznych oraz zawierania niezbędnych kompromisów. Władza wykonawcza m.in. kieruje aparatem państwowym (przy pomocy np. ministerstw czy departamentów), wykonuje ustawy, posiada inicjatywę ustawodawczą, opracowuje i realizuje budżet, prowadzi politykę zagraniczną. Władza sądownicza zajmuje się ochroną porządku publicznego, walką z przestępczością oraz kontrolą legalności decyzji administracyjnych. Sądy w państwach demokratycznych są niezawisłe i podlegają tylko ustawom [Antoszewski 1998: 14–15; Bichta, Podolak, Żmigrodzki 2009: 32–33; Wojtaszczyk 2000: 25–32; Burns, Markman 1987: 575–607; Goldwin, Kaufman 1986; Mollers 2013];

- 4) zasada państwa prawa – oznacza praworządność, prymat prawa nad władzą, kiedy stabilne normy prawne określają stosunki między organami państwowymi, obywatelami i ich organizacjami. Za granicę działania państwa prawnego uznaje się prawa człowieka¹⁶. Jednocześnie jedną z ważniejszych obowiązujących zasad jest zaufanie obywateli do prawa, które nie może być traktowane przez rządzących instrumentalnie. Zasada państwa prawa odgrywa kluczową rolę w okresie tworzenia się systemu demokratycznego w danym państwie. Związanie państwa i jego organów w działaniu wobec obywateli przepisami prawa, prymat norm prawnych oraz ograniczenie prawem władzy państwowej jest filarem państw demokratycznych. I co za tym idzie każde działanie organów państwowych powinno opierać się na obowiązujących przepisach prawnych [Antoszewski 1998: 14–15; Bichta, Podolak, Żmigrodzki 2009: 29–32; Wojtaszczyk 2000: 32–33; Waldron 2008: 8–50; Morlino 2010; Maravall, Przeworski 2003].

WSKAŹNIKI JAKOŚCI DEMOKRACJI

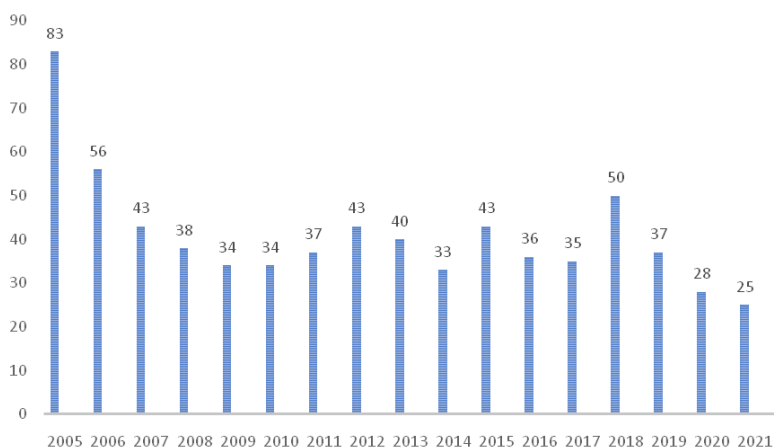
Zapoczątkowane w różnych państwach w XX wieku procesy demokratyzacji przyniosły zapotrzebowanie na wytworzenie narzędzi teoretycznych umożliwiających wyjaśnienie i analizowanie tego zjawiska. Podjęto liczne próby ilościowych analiz, tworząc tzw. skale/indeksy/wskaźniki demokracji przedstawianych zazwyczaj w postaci zbioru danych o systemach politycznych. Do najpopularniejszych zalicza się skalę: Freedom House; International Institute for Democracy and Electoral Assistance; K. Bollena; M. Coppedge'a i W. H. Reinicke'a; The Polity Project; The Economist Intelligence Unit's index of democracy. Warto podkreślić, że ostateczny wynik badania nie jest wolny od subiektywnych ocen ekspertów, co w praktyce oznacza, że w jednym zestawieniu dane państwo może być ocenione jako „wolne”, a w innym ten sam kraj zostanie skategoryzowany np. jako „niepełna demokracja”. Warto przy tym podkreślić, że do tej pory nie udało się skonstruować jednoznacznej i niebudzącej kontrowersji skali demokracji¹⁷, która mogłaby mieć zastosowanie do

¹⁶ We współczesnych państwach demokratycznych prawa i wolności obywatelskie powinny odpowiadać międzynarodowym standardom, a za takie uznaje się Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 1948 r., która wprowadziła cztery kategorie praw człowieka: prawa fundamentalne (prawo do życia, wolności, bezpieczeństwa, równości wobec prawa, bezstronnego sądu); prawa obywatelskie (prawo do swobodnego poruszania się, wyboru miejsca zamieszkania, azylu, zakładania rodziny, wolności myśli, sumienia, wyznania); prawa polityczne (prawo do wolności opinii, zgromadzeń, stowarzyszeń, uczestnictwa w życiu politycznym kraju); prawa społeczne i ekonomiczne (prawo do ubezpieczeń społecznych, do pracy, godziwego wynagrodzenia, tworzenia związków zawodowych, bezpłatnej i powszechnej nauki). Zob. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, 1948.

¹⁷ Szerzej na temat problemów mierzenia poziomu demokracji, oceny oraz opis tych skal zob.: Sroka [2015: 86–100]; Szewczak [2011: 121–137]; Szewczak [2010: 97–108].

wielu różnorodnych systemów politycznych¹⁸. I w tym przypadku mamy zwolenników wąskiego ujęcia, którzy odnoszą się wyłącznie do minimalnych warunków demokratyczności ustroju, bazując tylko na kwestii cyklicznych i rywalizacyjnych wyborów. Z kolei zwolennicy szerokiego ujęcia twierdzą, że forma demokracji zależy od wielu czynników, m.in. od społeczno-ekonomicznych warunków danego kraju (np. poziom biedy i nierówności społecznych), utrwalonych struktur państwowych czy wzorców postępowania politycznych. Określa się tym samym, jakie efekty społeczne powinien zapewniać ustrój demokratyczny, zapewniając np. wolność, równość i sprawiedliwość społeczną. Wyniki takich pomiarów są wykorzystywane m.in. przez kraje demokratyczne do monitorowania sytuacji w środowisku międzynarodowym, projektowania zmian, promowania i umacniania demokracji na świecie [Sroka 2015; Szewczak 2010: 97 i nast.].

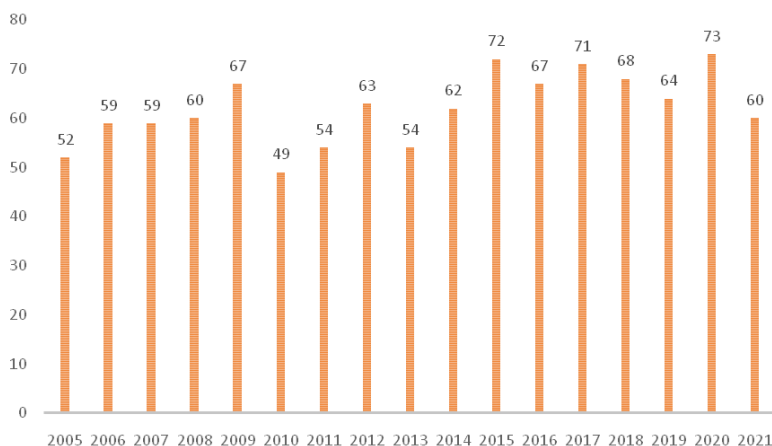
Jak wynika z ostatniego raportu Freedom House z 2022 r., tylko w 2021 roku odnotowano spadek poziomu demokracji w 60 państwach, a jedynie w 25 przypadkach nastąpiła poprawa. W szerszej perspektywie czasowej zauważalny jest interesujący i ważny trend, który przedstawiono na wykresie nr 1 i 2.

Wykres 1. Liczba państw, w których nastąpiła poprawa poziomu demokracji w latach 2005–2021.

Źródło: opracowanie na podstawie: Freedom House 2022: 2.

¹⁸ System polityczny można zdefiniować jako ogół organów, partii politycznych oraz organizacji i grup społecznych uczestniczących w działaniach politycznych w ramach danego państwa oraz ogół generalnych zasad i norm, regulujących wzajemne stosunki między nimi. Wśród reżimów demokratycznych wyróżniamy następujące systemy rządów: prezydenckie, semiprezydenckie, parlamentarno-gabinetowe, parlamentarno-komitetowe. Szerzej: zob. Podolak, Żmigrodzki [2009: 11–16].

Wykres 2. Liczba państw, w których nastąpił spadek poziomu demokracji w latach 2005–2021.

Źródło: opracowanie na podstawie: Freedom House 2022: 2.

Podobne statystyki przedstawiono w *Democracy Index 2021*, wskazując na zwrot w demokratyzacji i spadek poniżej 50% odsetka osób żyjących w państwach o ustroju demokratycznym. Jest to największy roczny spadek od roku 2010, kiedy to kryzys finansowy doprowadził do poważnych komplikacji w krajach demokratycznych [The Economist Group 2021]. Coroczne badanie, które ocenia stan demokracji w 167 krajach na podstawie pięciu miar – proces wyborczy i pluralizm, funkcjonowanie rządu, partycypację polityczną, demokratyczną kulturę polityczną i swobody obywatelskie – wykazało, że zaledwie 8,4% ludności świata żyje w pełnej demokracji, podczas gdy ponad jedna trzecia żyje pod rządami autorytarnymi. Globalny wynik 5,37 punktu na dziesięć możliwych to najniższy wynik, jaki odnotowano od początku istnienia indeksu, czyli od 2006 roku [The Economist Group 2021].

Odwrót od demokracji jest zauważalny w różnych regionach na świecie i wpływ na ten proces ma wiele czynników¹⁹ wewnętrznych i zewnętrznych, w tym m.in. pandemia Covid-19, która w niektórych państwach doprowadziła do ogromnego ograniczenia swobód obywatelskich w latach 2020–2021²⁰ [zob. Nowotarski 2020/21: 358 i nast.; Kuźelewska, Tomaszuk 2022: 1067 i nast.; Hajder, Musiał-Karg, Górny 2020; Osiewicz 2022: 37] czy też zakrojone na szeroką skalę działania Chin i Rosji, które w tandemie dążą do obalenia ładu międzynarodowego opartego na demokratycznych wartościach [Waśko-Owsiejczuk 2018: 69 i nast.; Guzek, Grzesiok-Horosz: 2021]. Pomimo że w oficjalnych stanowiskach państwa te określają się mianem „demokratycznych” [Freedom House 2022: 3], to jednocześnie starają się pokazać

¹⁹ Dyskusja na ten temat toczy się na różnych poziomach. Jeden z poruszanych wątków dotyczy przykładowo relacji sekularyzmu politycznego i demokracji. Por.: Leśniczak [2020].

²⁰ Jak słusznie wskazują Joanna Rak i Roman Bäcker, w dobie pandemii Covid-19 manipulacja strachem stała się potężną bronią quasi-militarnej demokracji. Zob. Rak, Bäcker [2022: 238 i nast.].

innym uczestnikom stosunków międzynarodowych, że można się rozwijać na wielu polach, zwłaszcza gospodarczym i militarnym bez konieczności przestrzegania zasad demokratycznych, które postrzegają jako niepotrzebne ograniczenia władzy. Współcześnie mamy do czynienia z niebezpiecznym trendem, który przejawia się w nadużywaniu słowa demokracja i określania rządami demokratycznymi państw, które faktycznie mają reżim autorytarny, czy też z podejmowaniem działań w „obronie demokracji i praw człowieka”²¹, które możemy obecnie obserwować chociażby w postaci agresji Rosji na Ukrainę²².

ZAKOŃCZENIE

Od ponad dwóch tysięcy lat prowadzone są dyskusje na temat demokracji. Poruszane są przy tym różne kwestie z tym związane. Począwszy od tego, czym jest, przez jakie ideały jej przyświecają i jakimi zasadami się kieruje, skończywszy na głównych wyzwaniach i problemach państw demokratycznych, które pojawiały się w różnych okresach historycznych. Jak słusznie podkreślono w raporcie Freedom House, „demokracja jest czymś więcej niż tylko ideałem. Jest ona praktycznym motorem samokorekty i doskonalenia”. W tym znaczeniu, kiedy jedna część systemu szwankuje, pozostałe mogą być użyte jako narzędzia do jego naprawy i wzmocnienia. I chociaż żadna demokracja w realnym świecie nie jest doskonała, to ta wyjątkowa i nieodłączna zdolność do samokorekty sprawia, że demokracja jest tak skuteczna w zapewnianiu długoterminowej stabilności i dobrobytu [Freedom House 2022: 3].

Celem niniejszego artykułu było pokazanie tego, w jaki sposób pojęcie demokracji rozwijało się w odniesieniu do ważnych historycznych kroków milowych w poszerzaniu praw wyborczych poszczególnych grup społecznych, jak również wskazanie fundamentalnych zasad, na których opierają swoją działalność współczesne państwa demokratyczne. Głównym zadaniem było usystematyzowanie wiedzy w obszarze kluczowych problemów definicyjnych i argumentacyjnych debaty nad demokracją i zasadami demokratycznymi. Dodatkowo wskazano, że postrzeganie demokracji w jej szerszym aspekcie, nie tylko jako typu ustroju, ale również jako realizację podstawowych zasad demokratycznych niezbędnych dla spójności i funk-

²¹ Warto podkreślić, że nie tylko państwa autorytarne podejmują działania militarne w imię obrony praw człowieka, ale również kraje demokratyczne, za przykład może posłużyć interwencja zbrojna USA w Iraku w marcu 2003 r. Główny trzon argumentacji administracji prezydenta George’a W. Busha obok zwalczania terroryzmu, współpracy Saddama Husajna z Al-Kaidą, oskarżeń o posiadanie broni masowego rażenia przez reżim Husajna, sprowadzał się do wyzwolenia ludności cywilnej spod władzy tyrana, ochrony praw człowieka i chęci zbudowania w Iraku demokracji [Remarks on the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy 2003: 1468–1474; szerzej zob. Waśko-Owsiejczuk 2020: 201 i nast.].

²² Prezydent Władimir Putin argumentował agresję Rosji na Ukrainę, przedstawiając Rosję jako gwaranta praw i obrońcę ludności rosyjskojęzycznej. Transcript: Vladimir Putin’s Televised Address on Ukraine 2022. Przy czym retorykę tę stosował już wcześniej zob. Menkiszak [2014: 1 i nast.]; szerzej na temat interesów Rosji zob.: Włodkowska-Bagan [2013: 147 i nast.].

cyjności tego ustroju, ma użyteczny charakter pozwalający chociażby na bardziej precyzyjną (aczkolwiek niewolną od błędów) klasyfikację (przy pomocy wskaźników jakości demokracji) poszczególnych państw do grupy państw demokratycznych czy autorytarnych. Przyjęto przy tym katalog fundamentalnych zasad demokratycznych w postaci: suwerenności narodu, pluralizmu politycznego, podziału władzy i zasady państwa prawa. Tym samym można skonstatować, że demokracja jest czymś więcej niż tylko rządami większości. Nie wystarczy przeprowadzać regularnie wyborów, wyłonić przedstawicieli, ukształtować podstawowych instytucji demokratycznych, wprowadzić regulacje prawne, ale należy przestrzegać podstawowych zasad demokratycznych. Przy czym w XXI wieku możemy zaobserwować nasilenie niebezpiecznego trendu – instrumentalnego podejścia do stosowania zasad demokratycznych oraz nadużywania słowa demokracja, które stało się użytecznym hasłem pomagającym realizować interesy polityczne i gospodarcze.

BIBLIOGRAFIA

- Agamben, G. 2012. *Pojęcie demokracji – uwagi wstępne*, [w:] G. Agamben, A. Badiou, D. Bensaïd, W. Brown, J. Nancy, J. Ranciere, K. Ross, S. Zizek, *Co dalej z demokracją?*, tłum. M. Kowalska, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa.
- Alford, R. R., Friedland, R. 1985. *Powers of Theory: Capitalism, the State, and Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511598302>.
- Antoszewski, A. 1998. *Współczesne teorie demokracji*, „Studia z Teorii Polityki”, nr 2003.
- Antoszewski, A. 2016. *Współczesne teorie demokracji*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Antoszewski, A., Herbut, R. 2001. *Systemy polityczne współczesnego świata*, Arche, Gdańsk.
- Arystoteles, 2006. *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Banaszak, B. 2004. *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Wolters Kluwer, Kraków.
- Bellamy, R. 1999. *Liberalism and Pluralism: Towards A Politics of Compromise*, Routledge, London.
- Bichta, T., Podolak, M., Żmigrodzki, M. 2009. *Zasady konstytucyjno-prawne państw demokratycznych*, [w:] *Współczesne systemy polityczne*, M. Żmigrodzki, B. Dziemidok-Olszewska (red.), Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Burns, A. I., Markman, S. J. 1987. *Understanding Separation of Powers*, „Pace Law Review”, vol. 7 (3).
- Bush, S. 2015. *The Taming of Democracy Assistance. Why Democracy Promotion Does Not Confront Dictators*, Cambridge University Press, Cambridge. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107706934>.
- Ceaser, J. W. 1992. *Liberal Democracy and Political Science*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Dahl, R. A. 1982. *Dilemmas of Pluralist Democracy*, Yale University Press, New Haven.
- Dahl, R. A. 1995. *Demokracja i jej krytycy*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Dahl, R. A. 2000. *O demokracji*, tłum. M. Król, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Dahl, R. A., Stinebrickner, B. 2007. *Współczesna analiza polityczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Diamond, L. J. 2003. *Defining and Developing Democracy*, [w:] *The Democracy Sourcebook*, R. A. Dahl, I. Shapiro, J. A. Cheibub (red.), The MIT Press, Cambridge.
- Ferejohn, J., Pasquino, P. 2010. *Demokracja i rządy prawa*, [w:] *Demokracja i rządy prawa*, J. M. Maravall, A. Przeworski (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Fishkin, J. 1991. *Democracy and Deliberation*, Yale University Press, New Haven.

- Freedom House, 2022. *Freedom in the world 2022*, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-02/ FIW_2022_PDF_Booklet_Digital_Final_Web.pdf. 2 (dostęp: 20.09.2022).
- Giddens, A. 2006. *Sociology*, Polity Press, New York.
- Goldwin, R., Kaufman, A. 1986. *Separation of Powers—Does It Still Work?*, AEI Press, Washington.
- Grugel, J. 2002. *Democratization. A Critical Introduction*, Palgrave, New York.
- Guzek, D., Grzesiok-Horosz, A. 2021. *Political Will and Media Law: A Poland Case Analysis*, „East European Politics and Societies”, vol. 36 (4). DOI: <https://doi.org/10.1177/08883254211049514>.
- Hajder, K., Musiał-Karg, M., Górny, M. 2020. *Konsekwencje pandemii COVID-19: Państwo i społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań.
- Held, D. 1996. *Models of Democracy*, Stanford University Press, Stanford.
- Huntington, S. P. 1995. *Trzecia fala demokracji*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Iqbal Dar, A., Sayed, J. A. 2017. *The Evolution of State Sovereignty: A historical overview*, „International Journal of Humanities and Social Science Invention”, vol. 6 (8).
- Ishiyama, J. T. 2012. *Comparative Politics: Principles of Democracy and Democratization*, Wiley-Blackwell, Chichester. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781444397130>.
- Januszek, H. 2007. *Przedmowa do wydania polskiego*, [w:] P. Vidal-Naquet, J. P. Vernant, J. P. Brisson, E. Brisson, *Zrozumieć demokrację i obywatelskość. Dziedzictwo grecko-rzymskie*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Jeżewski, J. 2015. *Idea demokracji w przekształceniach ustrojowych samorządu terytorialnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, t. LXXVII, z. 3. DOI: <https://doi.org/10.14746/rp-is.2015.77.3.6>.
- Katz, R.S. 1997. *Democracy and Elections*, Oxford University Press, New York. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195044294.001.0001>.
- Kobyliński, A. 2015. *Argumentacja filozoficzna w sporze o sztuczne zapłodnienie we Włoszech w latach 2004–2014*, „Studia Ecologiae et Bioethicae”, nr 13. DOI: <https://doi.org/10.21697/seb.2015.13.2.04>.
- Król, M. 1989. *Słownik demokracji*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Kuźlewska, E., Tomaszuk, M. 2022. *European human rights dimension of the online access to cultural heritage in times of the COVID-19 outbreak*, „International Journal for the Semiotics of Law”, vol. 35(3). DOI: <https://doi.org/10.1007/s11196-020-09712-x>.
- Kuźniar, R. 1990. *System zachodni w stosunkach międzynarodowych: czynniki sprawcze ewolucji*, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa.
- Leńniczak, R. 2020. *Idea sekularyzmu w polskiej kampanii parlamentarnej 2019 roku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia”, vol. 27(1). DOI: <https://doi.org/10.17951/k.2020.27.1.171-189>.
- Leńniczak, R. 2022. *News coverage of Christian churches and other religious bodies dealing with the Covid-19 pandemic: An analysis of newspapers in German and English*, „Church, Communication and Culture”, vol. 7(1). DOI: <https://doi.org/10.1080/23753234.2022.2030242>.
- Maravall, J. M., Przeworski, A. 2003. *Democracy and the Rule of Law*, Cambridge University Press, Cambridge. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610066>.
- Menkiszak, M. 2014. *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW”, nr 131.
- Møller, J., Skaaning, S. 2013. *Democracy and Democratization in Comparative Perspective: Conceptions, conjunctures, causes, and consequences*, Routledge, New York. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203083994>.
- Mollers, C. 2013. *The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers*, Oxford University Press, Oxford. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199602117.001.0001>.
- Morlino, L. 2010. *Rule of Law and Democracy*, Brill, Leiden. DOI: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004181694.i-215>.
- Morlino, L. 2012. *Changes for Democracy: Actors, Structures, Processes*, Oxford University Press, Oxford.

- Mouffe, Ch. 2005. *Paradoks demokracji*, tłum. W. Jach, M. Kamińska, A. Orzechowski, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław.
- Nowotarski, B. 2020/2021. *Covidowe dyktatury i covidowe demokracje*, „Rocznik Strategiczny”, vol. 26.
- Oniszczyk, Z. 2011. *Mediatyzacja polityki i polityzacja mediów. Dwa wymiary wzajemnych relacji*, „Studia Medioznawcze”, nr 4 (47).
- Osiewicz, P. 2022. *Estonia: From Neo-militant Towards Quasi-militant Democracy?*, [w:] *Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union*, J. Rak, R. Bäcker (eds.), Routledge, New York. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003245162-3>.
- Podolak, M., Żmigrodzki, M. 2009. *System polityczny i jego klasyfikacje*, [w:] *Współczesne systemy polityczne*, M. Żmigrodzki, B. Dziemidok-Olszewska (red.), Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r.
- Pridham, G. 1995. *Transitions to Democracy*, Aldershot, Dartmouth.
- Przeworski, A. 2010. *Democracy and the Limits of Self-Government*, Cambridge University Press, Cambridge. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511778490>.
- Przeworski, A., Alvarez, M. E., Cheibub, J. A., Limongi, F. 2000. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-being in the World, 1950–1990*, Cambridge University Press, New York. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804946>.
- Rak, J., Bäcker R. (eds.) 2022. *Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union*, Routledge, New York. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003245162>.
- Rakner, L., Menocal, A., Fritz, V. 2007. *Democratisation's Third Wave and the Challenges of Democratic Deepening: Assessing International Democracy Assistance and Lessons Learned*, Overseas Development Institute, London.
- Remarks on the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy*, [w:] *Public Papers of the Presidents of the United States: George W. Bush*, Book II, 2003, United States Government Printing Office, Washington.
- Reynolds, A. 2002. *The architecture of democracy: constitutional design, conflict management, and democracy*, Oxford University Press, New York. DOI: <https://doi.org/10.1093/0199246467.001.0001>.
- Sasińska-Klas, T. 2014. *Mediatyzacja a medializacja sfery publicznej*, „Zeszyty Prasoznawcze”, t. 57, nr 2 (218).
- Sartori, G. 1994. *Teoria demokracji*, tłum. P. Amsterdamski, D. Grinberg, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Schumpeter, J. 2003. *Capitalism, Socialism & Democracy*, Routledge, New York.
- Schwab, K. 2016. *The Fourth Industrial Revolution*, World Economic Forum, Geneva.
- Sharp, G. 2013. *Od dyktatury do demokracji drogi do wolności*, tłum. A. Karolak, Fundacja Wolność i Pokój, Warszawa.
- Sørensen, G. 2008. *Democracy and Democratization: Processes and Prospects in a Changing World*, Westview Press, Boulder.
- Sparrow, J. 2017. *Can democracy survive the fourth industrial revolution? Should it?*, <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2017/jan/11/can-democracy-survive-the-fourth-industrial-revolution-should-it> (dostęp: 20.09.2022).
- Sroka, A. 2015. *Jakość demokracji – jako nowy obszar badań w naukach politycznych*, „e-Politikon”, nr XIV.
- Stankiewicz, W. J. 2010. *Demokracja w teorii i praktyce*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Szewczak, W. 2010. *Jak zmierzyć demokrację? Teoretyczne i metodologiczne podstawy budowy skal demokracji politycznej w politologii porównawczej*, „Przegląd Politologiczny”, nr 4.
- Szewczak, W. 2011. *Jak zmierzyć demokrację? Skale pomiaru demokracji politycznej stosowane w politologii porównawczej*, „Przegląd Politologiczny”, nr 1.
- Tansey, O. 2009. *Regime-Building: Democratization and International Administration*, Oxford University Press, New York. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199561032.001.0001>.
- The Economist Group, 2022. *A new low for global democracy*, www.economist.com/graphic-detail/2022/02/09/a-new-low-for-global-democracy (dostęp: 20.09.2022).

- The Economist Group, 2022. *Democracy Index 2021*, www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/#mktoForm_anchor (dostęp: 20.09.2022).
- The Economist Group, 2022. *Global democracy has a very bad year*, www.economist.com/graphic-detail/2021/02/02/global-democracy-has-a-very-bad-year (dostęp: 20.09.2022).
- Tilly, C. 2007. *Democracy*, Cambridge, University Press Cambridge.
- Tocqueville de, A. 1994. *Dawny ustrój i rewolucja*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków.
- Transcript: Vladimir Putin's Televised Address on Ukraine*, 2022, www.bloomberg.com/news/articles/2022-02-24/full-transcript-vladimir-putin-s-televised-address-to-russia-on-ukraine-feb-24 (dostęp: 20.09.2022).
- Waldron, J. 2008. *The Concept and the Rule of Law*, „Georgia Law Review”, vol. 43.
- Waško-Owsiejczuk, E. 2018. *Miejsce Rosji w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku w kontekście zacieśniania współpracy rosyjsko-chińskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3.
- Waško-Owsiejczuk, E. 2020. *Disinformation and fear propaganda as justification of the war on terror during George W. Bush's presidency*, [w:] *Disinformation and Digital Media as a Challenge for Democracy, European Integration and Democracy Series*, G. Terzis, D. Kloza, E. Kuźlewska, D. Trottier (red.), Intersentia, Cambridge. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781839700422.013>.
- Wiatr, J. 1999. *Socjologia wielkiej przemiany*, Krajowa Agencja Promocyjna, Warszawa.
- Włodkowska-Bagan, A. 2013. *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Difin, Warszawa.
- Wojtaszczyk, K. A. 2000. *Współczesne systemy polityczne*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Wolfsfeld, G., Segev, E., Sheaffer, T. 2013. *Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First*, „The International Journal of Press/Politics”, nr 18 (2). DOI: <https://doi.org/10.1177/1940161212471716>.
- Zajac, J. 2010. *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej w Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwo UW, Warszawa. DOI: <https://doi.org/10.31338/uw.9788323510109>.
- Zięba, R. 2017. *Promocja demokracji przez Zachód we wschodniej części Europy w XXI wieku*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, nr 11. DOI: <https://doi.org/10.14746/rie.2017.11.6>.
- Zięba, R. 2018. *The Euro-Atlantic Security System in the 21st Century. From Cooperation to Crisis*, Springer, Cham. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-79105-0>.

DEMOCRACY – SELECTED ASPECTS OF DEFINITIONAL AND ARGUMENTATIVE PROBLEMS

Abstract: This article is an overview of the main definitional and argumentative problems of the debate on democracy. The paper presents not only the complexity of the concept of democracy, but also analyzes the main arguments in the discussion of the fundamental principles on which modern states base their activities. In addition, reference was made to indicators of the quality of democracy, based on the latest Freedom House reports: “Freedom in the world 2022” and Economist Group: “Democracy Index 2021,” which are used to measure the level of democracy in individual countries, while showing the progressive trends of retreat from democracy in various regions around the world. The purpose of this article was to systematize knowledge in the area of the main definitional and argumentative problems of the debate on democracy and democratic principles, while confirming the thesis that the political system of a country is democratic to the extent to which the fundamental principles characteristic of democratic countries in the form of the sovereignty of the people, political pluralism, separation of powers and the rule of law are implemented in it. At the same time, in the 21st century, we can observe the intensification of a dangerous trend – an instrumental approach to the implementation of democratic principles and the misuse of the word “democracy”, which has become a useful slogan that helps pursue political and economic interests.

Keywords: democracy, democratization, democratic principles, democracy quality indicators

BIOGRAM

Ewelina Waśko-Owsiejczuk, dr, adiunkt na Wydziale Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku, którego jest absolwentką (magister historii). Ukończyła również Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego (magister politologii, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce). Stypendystka Departamentu Stanu USA, Salzburg Global Seminar (2020, 2021), Roosevelt Study Center w Middelburgu (2016), John F. Kennedy Institute for North American Studies przy Freie Universität w Berlinie (2017) oraz Arab Transformations Project (2016). Prowadzi badania skupiające się na polityce zagranicznej i bezpieczeństwa USA oraz budowaniu pokoju w regionach doświadczonych konfliktami. Autorka kilkudziesięciu publikacji, m.in. monografii *Polityka bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 2001–2009*, Kraków 2014. Prowadziła wykłady, badania i prezentowała ich wyniki m.in. w Nowym Jorku, Waszyngtonie, Edynburgu, Genewie, Dublinie, Londynie, Berlinie, Barcelonie, Salzburgu. W 2019 r. otrzymała (przyznane przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego) trzyletnie stypendium dla wybitnie zdolnych młodych naukowców, którzy prowadzą innowacyjne badania naukowe na wysokim poziomie i cieszą się imponującym dorobkiem naukowym o wysokim prestiżu i międzynarodowym zasięgu. Kontakt e-mail: wasko-owsiejczuk@uwb.edu.pl.